

DANIELA SPĚŠNA

MLADÁ BRNĚNSKÁ RODINA

Ze Symposia „Socialistický způsob života jako sociální realita“ III.

V souvislosti s kumulací základních životních startů v období zakládání rodiny a s existencí jistých konfliktů mezi nimi obrací se zcela oprávněně stále větší pozornost na problematiku mladých rodin. Závažným důvodem se stává mj. stoupající rozvodovost mladých rodin a rodin s dětmi vůbec. Zejména na tuto skutečnost upozorňovali i sovětští sociologové, a proto přišli s návrhem provést mezinárodní srovnávací výzkumy mladých rodin, jež by pomohly odhalit některé konkrétní zdroje konfliktů, a tak napomoci k jejich odstranění. I když rostoucí rozvodovost, jejíž kořeny spočívají v dlouhodobém vývoji rodiny a ve vývoji společnosti vůbec, nelze zabrzdit náraz účinnými opatřeními, mohou připravené výzkumy přinést zajímavá srovnání mladých rodin v různých zemích, komparaci uspořádání partnerských vztahů, dělby práce, spjatosti s orientačními rodinami, výchovy dětí, trávení volného času i určitých hodnotových orientací dnešních mladých lidí.

Výzkum prováděný v brněnských rodinách zahrnuje v sobě pouze přípravnou fázi celého projektu. Jeho cílem je především popsat mladé městské rodiny a upozornit na některé nové skutečnosti v jejich životě, resp. naznačit, jakým směrem by se mohly ubírat další výzkumy.

Do šetření (jehož terénní výzkum se uskutečnil v roce 1985) bylo zahrnuto sto mladých brněnských rodin. Přibližně polovina z nich byly rodiny dělnické (muž, jakožto hlavní živitel rodiny, byl dělník), což nám umožnilo provést některá dílčí srovnání. Mladou rodinou jsme přitom rozuměli rodinu omezenou jak délkou trvání manželství — do 5 let po sňatku, tak i věkem partnerů — do 30 let. Vzorek nelze považovat za reprezentativní, byl vybrán nahodile ze seznamu dětí ve dvou městských zdravotních střediscích.

Ve všech zkoumaných rodinách odpovídali na otázky dotazníku nezávisle na sobě muž i žena.

Pro základní charakteristiku zkoumaných rodin uvedeme, že průměrná délka trvání manželství byla 3 roky. Průměrný věk žen při sňatku byl 19,5 let, průměrný věk mužů 23,5 let (což odpovídá průměrnému sňatečnému věku v ČSSR). Při sňatku bylo asi 50 % nevěst těhotných. Ve všech případech se jednalo o první sňatek obou partnerů.

V době šetření bylo asi 70 % žen na mateřské dovolené, přitom 70 % rodin bylo jednoduchých a zbývající rodiny měly vesměs dvě děti. Bezdětné rodiny nebyly do šetření zahrnuty.

V samostatném bytě bydlelo přibližně 85 % rodin, v ostatních případech žily rodiny povětšinou u rodičů ženy.¹

Jak již bylo uvedeno, asi 50 % rodin jsme v souladu s povoláním muže považovali za rodiny dělnické, přičemž v polovině případů si dotyční muži zvolili za partnerku rovněž ženu dělnické profese. Muži ostatních profesí žili s dělnicemi v 10 % případů. (Celkově bylo mezi ženami 30 % dělnic.)²

Pro bližší charakteristiku šetřených rodin je významné i to, že pouze asi 55 % mužů a žen trávilo své dětství v Brně a asi 30 % mužů a žen vyrůstalo na venkově.³ Nabízejí se dva přístupy: jednak srovnávat, zda a jak se liší životní způsob rodiny podle typu původního bydliště partnerů (příp. sledovat, jak se vlivy prolínají), jednak pojímat uvedenou heterogenitu jako jev příznačný a charakteristický pro životní styl dnešních měst a tudíž hovořit o městské, v našem případě brněnské rodině jako takové. Už z důvodu malého výběrového souboru jsme zvolili přístup druhý.

V období dospívání bylo asi 85 % respondentů vychovááno oběma vlastními rodiči a asi 5 % mužů i žen vyrůstalo v neúplné rodině. Je zajímavé, že ženy při zpětném pohledu na období svého dospívání hodnotily lépe než muži tehdejší vzájemné vztahy mezi rodiči a hůře než muži hodnotily tehdejší vztahy mezi rodiči a sebou.⁴

Co se týče hodnocení dnešního vztahu respondentů s rodiči, ženy jej pokládají za výrazně lepší než v období dospívání a zároveň mají ke svým rodičům blíže než muži: ženy v 90 % uvádějí dobrý vztah s matkou a v 80 % s otcem, muži uvádějí v 80 % dobrý vztah s matkou a v 65 % s otcem. Mladá rodina je výrazněji spjata s orientační rodinou ženy i z hlediska vzájemné výpomoci obou rodin.⁵

Co se týče vztahu s tchyní a tchánem, v našem případě se ukázalo, že jeho hodnocení nezávisí ani na pohlaví respondentů, ani na tom, zda se hodnotí vztah po svatbě či před svatbou — ve všech případech respondenti uváděli asi v 70 % dobrý vztah s tchyní a v 65 % dobrý vztah s tchánem.

Lze konstatovat, že i výsledky našeho nevelkého šetření odpovídají

¹ Bartošová (1979) uvádí, že po svatbě bydlí ve vlastním bytě pouze 30 % novomanželů a do 5 let se jich osamostatní 90 %.

² Lze říci, že uvedené je adekvátní struktura naší společnosti podle vzdělání, kdy mezi mladými muži převažují vyučení a mezi ženami středoškolačky.

³ Mezi dělnickými muži byl podíl vyrůstajících v Brně výrazně větší než mezi muži nedělnickými.

⁴ Interpretovat tento jev čistě sociologicky nelze, zcela na místě by tu byla psychologická analýza problematiky dospívání. Nelze opomenout ani to, že pouhý fakt časového odstupu od hodnocené skutečnosti může názor zkreslovat — i třeba v závislosti na pohlaví.

⁵ Ženám se dnes první vnouče rodí přibližně ve 45 letech, tj. v době, kdy jsou ještě plně zařazeny do pracovního procesu, ba dokonce kdy mohou stát na vrcholu svých tvůrčích schopností (mj. i proto, že se nemusejí starat o své nezletilé děti). Už proto jsou dnes rodiče ochotni pomáhat svým dospělým dětem finančně nebo věcnými dary častěji než přímo svou prací a pomocí např. při výchově vnuků.

známé skutečnosti o návaznosti generací zejména po matrilokální linii. Na tom nic nemění ani fakt, že při zkoumání faktorů, jež mohou nějakým způsobem intervenovat do rozhodnutí lidí uzavřít sňatek, se ukázalo, že ženy výrazně častěji než muži mezi nimi uvádějí i přání opustit rodičovský dům a nabýt samostatnosti. Je to především výrazem naprosto přirozené touhy žen založit si v určitém věku rodinu a vést si vlastní domácnost.

V současné době zvýšeného zájmu o výzkum „nesezdaných soužití“, resp. o zkoumání znaků a projevů, jimiž se tato soužití vyznačují v naší společnosti, nejsou bez významu ani některé dílčí poznatky z našeho šetření. Především je to skutečnost, že 34 % mužů a 34 % žen uvádělo, že před svatbou žili a bydleli určitou dobu společně se svým partnerem, tedy žili již téměř manželským způsobem života. Jako průměrnou délku soužití uváděli muži 8,5 měsíce, ženy 8,9 měsíce. 35 % respondentů konstatovalo společné hospodaření před svatbou.⁶ Neprokázaly se významné statistické rozdíly ve výpovědích rodin dělnických a nedělnických, zajímavá je však skutečnost, že pouze v 80 % případech společného soužití před svatbou konstatovali toto předmanželské soužití oba manželé; v dělnických rodinách uváděly předmanželské soužití častěji ženy než muži, v ostatních rodinách tomu bylo naopak. Zdá se, že poměrně nová skutečnost není ještě plně zažita ani samotnými aktéry, nehledě na složitost společenské problematiky a jejího hodnocení vůbec.

I v našem šetření se ukázalo, že stále existuje dělení domácích prací na práce typicky ženské (jako např. vaření, praní, žehlení, opravy oděvů) a na práce typicky mužské (např. oprava domu a bytového zařízení, údržba a oprava automobilu). Přitom některé práce, dříve považované za pouze ženské, stávají se dnes často záležitostmi obou manželů. Tím ovšem nemáme na mysli, že je rovným dílem vykonávají muž i žena, nýbrž to, že roste podíl prací, na nichž se kromě ženy podílí i muž. Jen ve výjimečných případech přebírá muž na sebe některou z těchto aktivit plně (v našem šetření to byl nejčastěji nákup potravin).⁷

Pochopitelně byly zjištěny i určité rozdíly ve výpovědích mužů a žen — na základě našeho výzkumu však nelze říci, čí výpovědi se více blíží realitě; lze konstatovat pouze to, že každý má tendenci poněkud zdůrazňovat svůj vlastní přínos k domácím pracem.

Za ženské práce, na nichž se muži podílejí opravdu jen skrovným dílem, lze považovat opravu prádla (pouze v 8 % oba) a žehlení (v 15 % oba). Přitom pokud jde o žehlení, byl při srovnání dělnických a nedělnických rodin shledán významný statistický rozdíl v účasti mužů — muži v nedělnických rodinách pomáhají výrazně častěji než muži v rodinách dělnických.

Mezi činnostmi, na nichž se i nadále podílejí většinou samotné ženy, patří praní (asi v 65 % žena) a příprava jídla (v 60 % žena); ostatní druhy domácích prací častěji než samotná žena vykonávají oba manželé (umývání nádobí — žena v 30 %, oba v 60 %, nákup potravin — oba v 85 %). Sta-

⁶ Bohužel jsme při šetření nezachytili např. bytovou situaci snoubenců při sňatku, jež by nám o tomto typu soužití mohla hodně napovědět.

⁷ Srovnej Možný (1983).

tisticky významný rozdíl při srovnání obou typů rodin byl zjištěn při nákupu potravin, a to zejména ve výpovědích mužů — muži v dělnických rodinách se podílejí na nákupu méně než muži v ostatních rodinách.

Zajímavý rozdíl byl zjištěn i pokud jde o typicky mužské práce — v dělnických rodinách se ženy na opravách bytového zařízení a údržbě domu podílejí společně s muži častěji než v rodinách nedělnických.

V této souvislosti nás zajímal i názor respondentů na dělení domácích prací mezi manžely. Muži i ženy zastávali nejčastěji názor, že domácí práce se mají dělit mezi manžely individuálně podle zatížení v zaměstnání, podle schopností apod. Muži na druhém místě uváděli, že domácí práce má vykonávat žena a muž jí má pomáhat, kdežto ženy byly častěji pro rovnoprávné dělení domácích prací.

Při srovnání dělnických a nedělnických rodin se ukázaly významné statistické rozdíly: v dělnických rodinách se oba partneři přikláněli k názoru, že práce má vykonávat žena a muž jí má pomáhat, muži i ženy v ostatních rodinách byli velmi důrazně pro individuální dělení podle zatížení v zaměstnání a schopností.

Pokud jde o spokojenost s dělením domácích prací ve vlastní rodině, neprojevil se významné rozdíly mezi oběma typy rodin a spokojenost byla poměrně vysoká (muži v 90 %, ženy v 80 %).

Přesto, že šetřené rodiny byly vesměs mladé rodiny s malými dětmi, jež bývají, jak známo, nejvíce egalitární (a až v dalších dobách fungování manželství se stále větší podíl domácích prací přesouvá na ženu), lze konstatovat, že i v těchto rodinách spočívá chod celé domácnosti hlavní měrou na ženě. S partnerským dělením domácích prací se poněkud častěji setkáváme v nedělnických rodinách (rovněž ve vědomí nedělnických manželů je partnerské dělení zafixováno více než u dělnických rodin a celkově se projevilo častěji v názorech žen než mužů).⁸ Vysoká spokojenost se stávajícím stavem v obou typech rodin však svědčí o tom, že spokojenost s uspořádáním domácích prací nespočívá ani tak v dosažení naprosté rovnoprávnosti, ale spíše ve vytvoření vhodné komplementarity, závislé mj. i na tom, jaká očekávání jsou do manželství vkládána a do jaké míry jsou posléze uspokojována.

Do sféry dělby práce v rodině lze zahrnout i opatrování dětí. Podle výpovědí respondentů se na něm podílejí v 90 % oba manželé, v 10 % je záležitostí pouze ženy. Při srovnání dělnických a nedělnických rodin se neprojevují žádné rozdíly. Muži jsou s tímto stavem vesměs spokojeni, ženy v 85 % případů. Statisticky významný rozdíl se ukázal při srovnání spokojenosti žen: ženy v dělnických rodinách jsou s pomocí mužů spokojeny méně než ženy v ostatních rodinách, což je zajímavé především v souvislosti s výše uvedeným podílem mužů na opatrování dítěte, jež byl nezávislý na typu rodiny. Vše nasvědčuje tomu, že v tomto případě nešlo ani tak o spokojenost s pomocí muže v kvantitativním měřítku, ale spíše z hlediska kvalitativního.

Pokud jde o finanční záležitosti rodiny, respondenti v 85 % uváděli, že mají peníze společně a rodinným rozpočtem disponují buď oba nebo

⁸ Srovnej Možný (1983).

samotná žena. Nebyl shledán žádný rozdíl ve výpovědích mužů a žen ani rodin dělnických a nedělnických.

Ve srovnání s minulými lety je naprosto překvapující skutečností, že ženy zůstávají (resp. hodlají zůstat) s prvním dítětem na mateřské dovolené v průměru asi 27 měsíců (ženy v dělnických rodinách asi 29 měsíců, ženy v ostatních rodinách asi 25 měsíců).⁹ Potvrzují se tu závěry Bartošové (mj. z předminulého sympozia), že dnešní ženy se chtějí věnovat svým malým dětem osobně a ve větší míře než tomu bylo u prvních průkopnic ženské masové emancipace. Je to ovšem i výrazem daleko větších možností a záruk poskytovaných naší společností ženám při péči o malé dítě, než jak tomu bylo před třiceti lety.

Nelze však tvrdit, že se ženy chtějí natrvalo vrátit do svých domácností; spíše lze říci, že se ženy, alespoň na začátku své rodičovské dráhy, vzdávají výrazné profesionální kariéry a soustřeďují se více na standardní výkon svého povolání, bez větších profesionálních ambicí.

S tím do určité míry korespondují i výsledky našeho šetření pokud jde o názor respondentů na zaměstnání vdaných žen (zde jsme neměli na mysli ženy s malými dětmi, ale vdané ženy obecně). Pouze muži z dělnických rodin zastávali nejčastěji názor, že při dobrém platu muže má žena zůstat doma a starat se o děti a domácnost. Ostatní muži a všechny ženy se nejčastěji přikláněli k názoru, že vdaná žena má pracovat, ale pokud to vyžadují zájmy rodiny, má změnit zaměstnání, resp. odejít ze zaměstnání vůbec. Tento názor výrazně upřednostňovaly zvláště ženy z nedělnických rodin; ve zbývajících případech ženy z nedělnických rodin poněkud zdůrazňovaly názor, že žena má pracovat stejně jako muž, a ženy z dělnických rodin názor, že při dobrém platu muže má žena zůstat doma.

Co se týče plánovaného počtu dětí, tak nejvíce rodin (přibližně 70 %) si přálo dvě děti, asi 15 % rodin jedno dítě a zbývajících 15 % více než dvě děti, přičemž ženy si přály poněkud více dětí a muži poněkud méně (a je známo, že ženy mívají při rozhodování o počtu dětí v rodině častěji hlavní slovo).¹⁰

Závěrem chceme zdůraznit, že jsme se v této stati zaměřili pouze na některé problémové okruhy života mladých rodin, mezi nimiž jsme chtěli vyvednout jevy signalizující určité změny v neaktuálnější současnosti.

Ukázalo se, že „soužití nesezdaných“, resp. přijemnějším jeden jeho typ, tj. předmanželské soužití, u nás skutečně existuje a musí se s ním nadále počítat. Potvrdila se matrilokální orientace dnešních rodin. Stejně tak se opět projevilo, že naprostá rovnoprávnost žen a mužů ve sféře dělby práce v rodině, související s odstraněním dělení domácích prací na práce mužské a ženské, není zřejmě možná, a co je podstatné, není ani zatím ve většině případů od manželství očekávána.

Lze konečně také konstatovat, že v ženském emancipačním hnutí na-

⁹ Bartošová (1979) uvádí, že v roce 1975 zůstávaly ženy s prvním dítětem doma v průměru 370 kalendářních dnů.

¹⁰ Na základě dvou výzkumů populačního klimatu, uskutečněných r. 1981, konstatuje Wynnyczuk (1984), že nejvíce „žádaným“ u nás zůstává nadále model rodiny se dvěma dětmi (zájem o dvě děti má více než 70 % žen a jen méně než 1 % žen přiznává, že při uzavírání sňatku nepomyšlelo na dítě; výrazně se však snížil zájem o třetí a další dítě).

stal určitý obrat. Zdá se, že vdané ženy (alespoň v době péče o malé děti) neproklamují již v dřívější míře hesla o vyrovnání se mužům, ale spíše hesla o naplnění pravého ženství. V souvislosti s nedocenitelným významem matky pro dítě zejména v nejtělejší věku je důraz na větší péči o malé děti nesporným přínosem jak pro dítě a vztahy uvnitř rodiny vůbec, tak i z hlediska celospolečenského. A pokud jde o ženu samotnou, tak právě v plnění mateřské role a v jejím opravdovém skloubení s výkonem profesionální role (tj. byť i s dočasným omezením ženiných aspirací na profesionální kariéru) se dostává proces sebeuvědomování a sebe-realizace ženy na vyšší vývojový stupeň.

LITERATURA

- Bartošová, M.: *Situace rodin s prvním dítětem do věku 3 let*. Výzkumná práce, řada B, č. 9, ČSVÚPS Praha 1979.
- Bartošová, M.: *Perspektivy sladění funkce rodičovství a funkce ekonomicky činného občana*, in: *Socialistický způsob života jako sociální realita*, UJEP Brno 1982.
- Možný I.: *Rodina vysokoškolsky vzdělaných manželů*, FF UJEP, Brno 1983.
- Wynnyczuk, V.: *Československá rodina ve světle nejnovějšího demografického vývoje*, in: *Žena a rodina naší současnosti*. Bratislava 1984.

JUNGE FAMILIE IN BRNO

Das auf dem 3. internationalen Symposium zum Thema „Sozialistische Lebensweise als soziale Realität“ vorgetragene Referat berichtet über eine Untersuchung in jungen Familien aus Brno. Die Ergebnisse bestätigen u. u. ihre matrilokale Orientierung, dokumentieren die Suche nach neuen Arten der Arbeitsteilung im Haushalt zwischen den Partnern und zeigen neue Tendenzen im Zusammenleben eines Teiles junger Menschen in unseren Bedingungen, das Zusammenleben „ohne Eheschein“. Die Autorin stellt auch fest, daß es zu einem bestimmten Wendepunkt in der Emanzipationsbewegung der Frauen kommt (mindestens in der Zeit der Kleinkindpflege). Es scheint, daß junge verheiratete Frauen sich nicht mehr um die Gleichstellung mit Männern bemühen, sondern eher den Wunsch nach der „Erfüllung ihrer weiblichen Rolle“ äußern.